

мові / Ніна Федорівна Клименко. – К. : Наукова думка, 1984. – 251 с.

9. Мурясов Р. З. К теории парадигматики в лингвистике / Р. З. Мурясов // Вопросы языкознания. – 1980 – № 6. – С. 109–122.

10. Янценецкая М. Н. Семантические вопросы теории словообразования / Манна Николаевна Янценецкая. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1979. – 242 с.

СИНТАГМАТИЧНА РИТМІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ТА НІМЕЦЬКОГО МОВЛЕННЯ

ВОЛЬФОВСЬКА О. О.

Київський національний лінгвістичний університет

Пошук способів і засобів ритмізації усного мовлення є однією з актуальних проблем, над вирішенням якої працюють фонетисти, дослідники різних мов. Звернення вчених до специфічних рис ритму тієї чи іншої мови пояснюється, насамперед, роллю мовленнєвого ритму. По-перше, ритм формує виразність усного висловлення і, активізуючи увагу реципієнта, здатен не лише передати задум повідомлення, але й схилити слухача на бік промовця. Крім того, ритм виконує естетичну функцію, тобто правильна ритмізація безпосередньо впливає на красу мовлення, а її порушення одразу впадає у вічі, “ріже вухо”.

В умовах глобалізації, коли різні мовні культури стають ближчими одна до одної, а володіння принаймні однією іноземною мовою є суспільною необхідністю, надзвичайної актуальності набувають контрастивні дослідження близько- та далекоспоріднених мов, зокрема їхньої фонетичної будови. Розгляд засобів створення ритмічності усного тексту в зіставному аспекті дозволяє не лише глибше зрозуміти природу мовленнєвого ритму, але й створює передумови для ефективного подолання впливу рідної мови на просодичне оформлення іншомовного висловлення.

Ритмізація усного мовлення відбувається за рахунок комплексної дії ієрархічно організованих одиниць суперсегментного рівня – ритмогруп, синтагм. Тому вивчення ритмічної будови усного висловлювання неможливе без детального опису цих одиниць, різноманітність яких забезпечує гнучкість і рухливість ритму.

У даній статті на матеріалі підготовленого мовлення дикторів радіо розглядається роль синтагми у формуванні ритмічності німецького й українського мовлення. Метою дослідження – розкриття специфіки ритмізації на рівні синтагми усного україно- і німецькомовного висловлювання – досягнуто шляхом вирішення таких завдань: 1) вивчення якісного складу синтагм в обох мовах; 2) аналіз тривалості синтагм; 3) розкриття специфіки розподілу в тексті синтагм різної довжини у складах і різної акустичної тривалості.

Матеріалом аналізу слугували тексти новин, начитані українськими та німецькими дикторами радіо, тривалістю звучання 5 хвилин для кожної мови. Новини записувалися з офіційної сторінки Deutsche Welle у мережі Інтернет. Експериментальний матеріал підлягав перцептивному аналізу, проведеному аудиторами-фонетистами, які мають досвід здійснення експериментально-фонетичних досліджень та аудіювання відповідною мовою.

Робота передбачала виконання декількох етапів: 1) провести слуховий аналіз текстів новин, під час якого аудитори повинні були виконати такі завдання: а) відмітити межі фраз, синтагм і ритмічних груп; б) позначити наголошені склади у кожній ритмоодиноці; 2) проаналізувати результати аудитивного експерименту через складання на його основі таблиць, схем, графіків; 3) встановити часову регламентованість синтагм за допомогою акустичних методів з використанням програми PRAAT; 4) зіставити результати слухового й інструментального аналізу; 5) дати лінгвістичну інтерпретацію отриманих даних.

Вивчення особливостей синтагматичного членування текстів проводилося з урахуванням таких параметрів: довжина синтагм в ритмічних групах і складах; часова регламентованість синтагм; порядок розташування синтагм у фразах і надфразових єдностях. Останній параметр належить до суттєвих засобів синтагматичної ритмізації мовлення.

Спираючись на праці Л. В. Щерби, *під синтагмою ми розуміємо просодично оформлену частину висловлювання, яка складається з однієї або декількох ритмогруп і має відносну смислову автономність* [9, с. 86]. Синтагма виражає мінімальне смислове ціле, а отже має лексичний, граматичний і просодичний компоненти, оскільки у ній номінативна функція слів сполучається з синтаксичною та інтонаційною, формуючи її комунікативний образ [5, с. 10].

Формально синтагма структурована ритмогрупами і складами, тому основними параметрами опису синтагм є її довжина за кількістю складів і ритмічних груп та порядок розташування у синтагмі ритмічних груп різної тривалості. Аналіз досліджуваних текстів за названими показниками виявив, що найбільш типовими для української мови є синтагми, що складаються з трьох ритмогруп (33,64 %), а для німецької – з двох або трьох ритмічних груп (29,27 % та 30,49 % відповідно). Співвідношення синтагм різної довжини в ритмічних групах у порівнюваних мовах графічно відображено на рисунку 1.

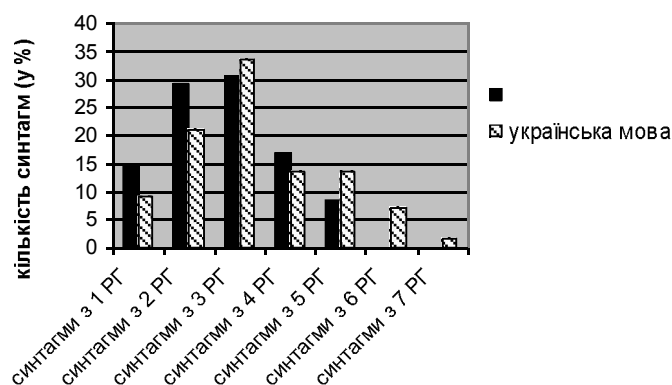

Рис. 1. Співвідношення синтагм в українському і німецькому мовленні

Згідно з даними представленої гістограми, українська синтагма у порівнянні з німецькою може складатися з більшої кількості ритмічних груп і, як наслідок, містити більше наголошених складів, що, безумовно, впливає на ритмічний малюнок усного висловлювання, оскільки періодичність та частота наголошень виконують основну ритмотворчу функцію. За рахунок того, що наголос у німецькій та українській мовах має різні характеристики – зокрема український

наголос, на відміну від німецького, передбачає не лише інтенсивніше промовляння виділеного складу, але зміну його якісних і кількісних характеристик [7, с. 175], – ритмічні схеми синтагм та фраз порівнюваних мов значно різняться.

Реципієнт сприймає цю відмінність як різні види ритмічності, типові для тієї чи іншої мови, чим пояснюється впізнавання на слух іноземної мови, навіть без розуміння слів цієї мови. Специфіка акцентного виділення лежить і в основі іншомовного акценту, який відчувається навіть за умови бездоганного володіння мовою.

Кількість ритмогруп – не єдиний параметр опису ритмічної схеми синтагми. Будь-яка ритмічна група утворена складами, специфіка яких значною мірою впливає на характеристики самої ритмогрупи та структурованих нею більших ритмічних одиниць. Тому ми дослідили синтагми українського і німецького мовлення з точки зору їхнього складового наповнення. За результатами проведеного аналізу довжина синтагм у складах в обох мовах є неоднаковою. Для німецької мови цей показник коливається в межах від 4 до 39 складів, а для української – від 2 до 23 складів. Середня тривалість синтагм становить 12 складів в українських текстах та 14 складів у німецьких. Отримані дані унаочнює рисунок 2, на якому знизу позначено кількість проаналізованих текстів (8 для німецької та 7 для української мови), а ліворуч – середню кількість складів у синтагмах кожного тексту.

Як відображає рисунок 2, німецька мова відзначається членуванням мовленнєвого потоку на більш довгі за кількістю складів синтагми, ніж українська, а саме, в українському мовленні середня тривалість синтагм не перевищує 16 складів, тоді як у німецькому підготовленому мовленні можливе збільшення цього показника до 22 складів.

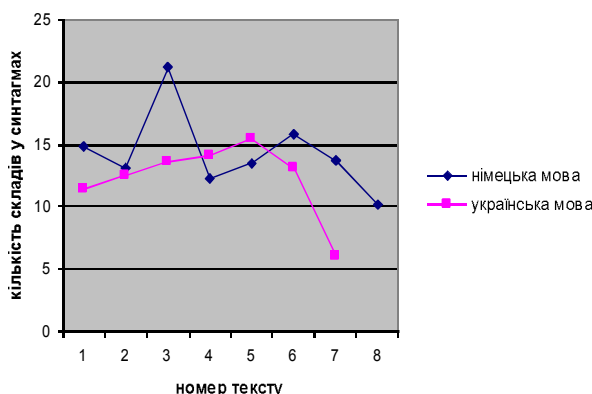

Рис. 2. Середня тривалість синтагм у складах

Зіставлення показників тривалості синтагм у складах і ритмічних групах дає цікаві результати. Виявляється, що німецька синтагма в середньому має меншу кількість ритмічних груп, але більшу кількість складів, ніж українська, тобто один наголошений склад німецької мови здатен об'єднати навколо себе більшу кількість ненаголошених або слабконаголошених складів, створюючи таким чином специфічний ритмічний малюнок.

Виходячи з результатів аналізу структурних параметрів синтагми, доходимо висновку, що суттєва відмінність ритмічної будови порівнюваних мов полягає у

кількості складів, які можуть утворювати досліджувану ритмооддиницю.

Розмір синтагми пов'язаний, передовсім, з темпом мовлення. Це підтверджують результати проведеного акустичного аналізу висловлювань німецьких й українських радіодикторів. Згідно з отриманими даними, в середньому німецькі синтагми є тривалішими (3,009 сек.), ніж українські (2,24 сек.), проте за однаковий період часу український мовець промовляє більше складів, ніж німецький. Приклади, що унаочнюють співвідношення довжини і часової регламентованості синтагм, подано у наведеній нижче таблиці.

Таблиця 1

**Співвідношення довжини і тривалості синтагм
українського та німецького мовлення**

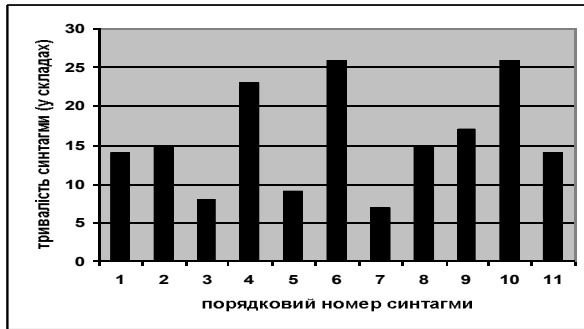
Тривалість синтагми (сек.)	Німецька мова	Українська мова
2,52	geht © an © den © britischen © 'Forscher Robert © 'Edwards (2 РГ, 12 складів)	протестува▼льники не © зго▼дні з © на▼мірами у▼ряду (4 РГ, 16 складів)
2,8	'können © auch 'unfruchtbare © Paare 'Kinder © bekommen (3 РГ, 14 складів)	рані▼ше в © Еквадо▼рі було © оголо▼шено надзвичайний © ста▼н (4 РГ, 19 складів)
2,04	die © 'höchste 'Auszeichnung für © Medi'ziner (3 РГ, 11 складів)	допо▼ки не © припи▼няться завору▼шення (3 РГ, 13 складів)

Досліджуючи роль синтагми в організації ритмічної структури висловлювання, ми спиралися на класифікацію типів ритмічної організації мовлення, запропоновану Т. Н. Шишкіною. За основу цієї класифікації прийнято діапазон коливань довжини синтагм в межах фрази і надфразової єдності. Залежно від того, на які синтагми членується текст, висловлення може мати монотонну, некомпактну, уривчасту, перемінну, кільцеву або поступову ритмічну структуру. Ритмічна будова тексту вважається *монотонною*, якщо діапазон довжин синтагм незначний; *некомпактна* ритмічна структура утворюється за рахунок нерегулярного чергування синтагм різної довжини; *уривчаста* – вибудовується майже однаковими за довжиною короткими синтагмами; *перемінна* – має місце у випадку чергування коротких і довгих синтагм; при *кільцевій* ритмічній структурі на початку та в кінці надфразової єдності розташовано декілька однакових за довжиною синтагм, а між ними знаходяться синтагми, що різко відрізняються своєю тривалістю від початку та кінця надфразової єдності; ознакою *поступової* ритмізації є поступове збільшення або зменшення довжини синтагм [8, с. 43]. Вивчення синтагматичних малюнків аналізованих текстів показало, що ритмічність україно- й німецькомовних новин створюється із застосуванням подібних прийомів ритмізації. Це, цілком імовірно, зумовлено жанровою однорідністю

обраних текстів.

Мовлення дикторів радіо відзначається переважним використанням таких прийомів синтагматичної ритмізації:

1) суміжне розташування різко контрастних синтагм, що відповідає некомпактній ритмічній структурі за Т. Н. Шишкіною:

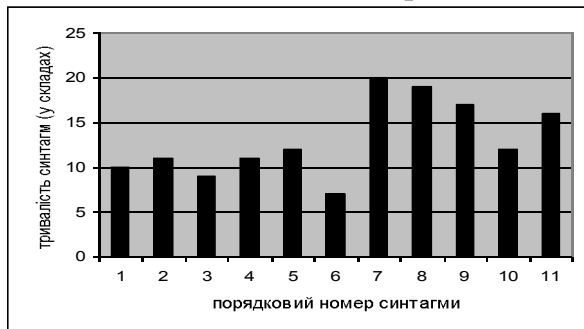

німецька мова (текст 6)

українська мова (текст 5)

2) поєднання майже однакових за тривалістю синтагм, що можна співвіднести з монотонною ритмічною структурою:

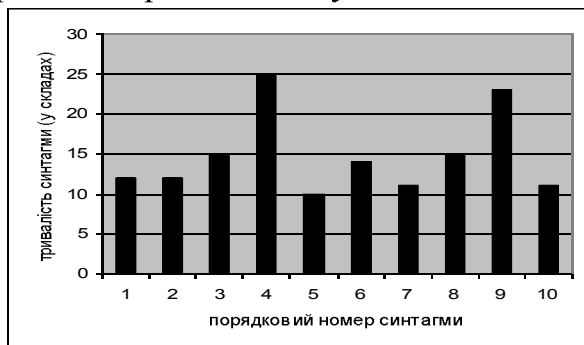

німецька мова (текст 2)

українська мова (текст 1)

3) квазірегулярне чергування синтагм різної тривалості, яке відповідає перемінній ритмічній будові текстів:

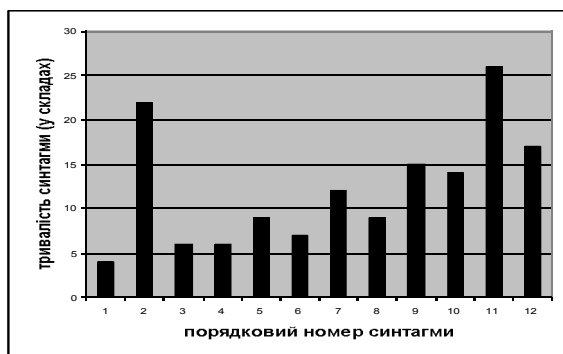

німецька мова (текст 1)

українська мова (текст 3)

Крім того, було зафіксовано тексти з ознаками поступової та кільцевої ритмічної структури, які можуть поєднуватися в одному повідомленні. Подібним чином організовано повідомлення німецького диктора на тему терористичного акту в Пакистані:

Початок та кінець цього тексту позначений найдовшими синтагмами, тривалістю понад 20 складів, між якими у порядку зростання розташовані значно коротші синтагми, від 6 до 15 складів. За такої ритмізації увага слухачів концентрується на основному змісті повідомлення, а не на його вступній чи заключній частині.

Варто відмітити, що ритму прозового нехудожнього тексту не властиве використання однотипних ритмічних структур. Підтвердженням цього є специфіка ритмізації усного мовлення дикторів радіо, розкрита у запропонованій статті. Як видно з вище наведених прикладів, ритмізація відбувається за рахунок чергування різних за обсягом синтагм.

Синтагматичне членування нерозривно пов'язане з фоностилістичним аспектом усного мовлення, тобто поділ висловлювання на більші чи менші синтагми залежить від приналежності тексту до певного функціонального стилю [4, с. 307]. Тому доцільно припустити, що аналіз інших текстів, наприклад, політичних промов, дасть дещо відмінні результати. Проте дослідження мовлення дикторів, яке вважається еталонним, дозволяє створити загальну картину ритмічної будови тієї чи іншої мови, котра може бути використана як точка відліку для характеристики ритмічної організації текстів інших функціональних стилів.

Беручи до уваги результати проведеного дослідження, доходимо висновку про доцільність використання синтагми для опису ритмічної організації усного тексту, а узагальнення отриманих даних дозволяє виділити спільні та відмінні риси синтагматичної ритмізації підготовленого мовлення українських і німецьких дикторів.

Спільним для обох мов є алгоритм розташування у тексті синтагм різної тривалості, тобто використання певних ритмічних структур, що виявилися однаковими для обох мов, а саме чергування уривків з некомпактною, монотонною та перемінною ритмічною структурою. Однак, варто зауважити, що подібною є лише загальна схема побудови ритму німецького й українського мовлення, але в кожній мові ця схема має специфічне наповнення. Так, українське та німецьке мовлення демонструє подібний порядок розташування у текстах довгих і коротких синтагм, проте наповненість цих синтагм складами і ритмічними групами суттєво відрізняється. Наприклад, для німецької мови короткими можна вважати синтагми тривалістю до десяти складів, а для української – до шести. Незважаючи на меншу кількість складів, українська синтагма членується на більше ритмогруп, ніж німецька, тобто можна стверджувати, що ритміка української мови характеризується більшою частотністю наголосів.

Суттєва відмінність синтагматичної ритмізації порівнюваних мов полягає саме в якісному складі синтагм. Німецькі синтагми є довшими, ніж українські, проте містять менше наголошених складів, що обов'язково необхідно

враховувати при навчанні україномовних студентів нормативної німецької вимови, оскільки збільшення частотності наголосів у межах однієї німецької синтагми не просто порушує типову ритмізацію, але й перешкоджає розумінню почутого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисюк І. В. Форми і функції інтонації українського спонтанного мовлення / Ірина Василівна Борисюк. – К. : Наукова думка, 1990. – 204 с.
2. Златоустова Л. В. Фонетические единицы русской речи / Любовь Владимировна Златоустова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 108 с.
3. Златоустова Л. В., Хитина М. В. Частотность единиц ритма русской речи / Л. В. Златоустова, М. В. Хитина // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 9, Филология. – М., 1988. – С. 31–39.
4. Общая и прикладная фонетика / Л. В. Златоустова, Р. К. Потапова, В. В. Потапов, В. Н. Трунин-Донской – М. : Изд-во Московского университета, 1997. – 416 с.
5. Поплавская Т. В. Речевой ритм в синхронии и диахронии / Татьяна Викторовна Поплавская – Минск : МГЛУ, 1995. – 49 с.
6. Потапов В. В. Языковая специфика структурно-компонентной актуализации ритма речи / В. В. Потапов // Вопросы языкознания. – 1993. – № 3. – С. 83–97.
7. Стеріополо О. І. Теоретичні засади фонетики німецької мови. Підручник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів / Олена Іванівна Стеріополо. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – С. 218–279.
8. Шишкина Т. Н. К вопросу о ритмическом построении речи : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Т. Н. Шишкина. – М., 1974. – 135 с.
9. Щерба Л. В. Фонетика французского языка. Очерк французского произношения в сравнении с русским / Лев Владимирович Щерба. – М. : Высшая школа, 1963. – 309 с.

МЕЖЪЯЗЫКОВАЯ ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ В ЛЕКСИЧЕСКОЙ СЕМАНТИКЕ

(опыт анализа политических интерлексем в русском и немецком языках)

ЕДЛИЧКО А. И

Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова

Известно, что проблема типологии межъязыковых лексических отношений остается в семасиологии до сих пор малоизученной и нерешенной, что обусловлено многообразием семантических корреляций как между лексемами разного уровня, так и между разными языками [2, с. 231]. Названная проблема получила особую актуальность в трудах исследователей, изучающих специфику перевода такой категории лексики как “ложные друзья переводчика”. Подобные лексемы, несмотря на относительную аналогию форм, отличаются асимметрией плана содержания. Поэтому с позиций переводческих проблем классификации авторов ориентированы на межъязыковые расхождения.

Типология межъязыковой асимметрии Н. К. Гарбовского построена по аналогии с классификацией переводческих преобразований текста. В такой